

גליון פ"ג

נושא העלון

ברכת

"ברקים ורעמים"

"ברכת הקשת"

"מדיש יתום"

מהתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

עלון לב המועדים

אין אנו שומעים כלל רעם אחר ברק שמפני ריחוקו ונמיכות קולו איננו מגיע לאוזן השומעת (אמרי נועם מהגר"א ברכות נט, א ד"ה ומסבר).

ברק ורעם זה אחר זה

אין הברק והרעם שייכים אחד לשני לענין ברכה, לכן אם רואה ברק יברך מיד ולא ימתין לשמיעת הרעם, וכשיבוא אח"כ הרעם יברך עליו, וכן להפך כשישמע רעם ולא ראה ברק יברך ואח"כ כשיראה הברק יברך עליו (משנ"ב רכו ס"ק ה).

הטעם לטעות העולם שממתינים עד אחר שמיעת הרעם

כדי לודא שאינו מברק ארטילאי הבאה מחמת החום שאין מברכים עליו (כמבואר במשנ"ב רכו ס"ק ג) וביום קר וגשום אין ספק כלל ואין צריך להמתין עד לשמיעת הרעם ובהמתנה מפסידים הברכה כיון שעבר תוכ"ד מהשמיעה אין לברך (פסקי תשובה רכו ו).

שמע רעם וראה ברק כאחד

מברך על שניהם ברכה אחת "עושה מעשה בראשית" (משנ"ב רכו ס"ק ה). **הטעם שמברך ברכה אחת:** לפי שאין מרבים בברכות (באר היטב רכו פמג"ד א"א שם ס"ק א).

ברכה פעם ביום

בירך על ברק ורעם נפטרו בברכות כל הברקים והרעמים באותו היום (שו"ע רכו ב).

נתפזרו העננים לגמרי ובאו שוב רשאי לברך שוב באותו היום ודווקא כשהשמים התבהרו לגמרי אבל אם הלכו הגנה והנה ועדיין מעונן אין לברך שוב (משנ"ב רכו ס"ק ח).

ברכה ביום למחרת אף כשלא נתפזרו העננים ביום אחר רשאי לברך (רכו ב משנ"ב ס"ק ח). והטעם: משום שביום חדש הברקים נראים אצל האדם כדבר חדש והתחדשות זו מחייבת ברכה כמו פיזור העננים (עיין שער העין פרק ד לה).

גדר יום חדש לענין זה: יום חדש זו אינו מהלילה אלא מהבוקר דהיינו בירך ביום אינו חוזר ומברך בלילה, אבל למחרת בבוקר חוזר ומברך אף אם בירך בלילה שעבר (הגרשו"א הליכות שלמה פרק כו כד).

החליף ברכה בחברתה: החליף ברכה דהיינו שבירך על הברק ש"כוחו וגבורתו" או על הרעם "עושה מעשה בראשית" יצא ידי חובה, **והטעם:** כיון שמעיקר הדין אפשר לברך את הברכה על שניהם איזה שירצה (שו"ע רכו א).

אמר ר' יהושע בן לוי לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומיות שבלב שנאמר (קהלת ג) "והאלוקים עשה שיראו מלפניו", מבאר המרש"א משום שהרעם הוא דבר מחריד ביותר ואין ידוע בו תועלת לעולם משום הכי קאמר שלא נבראו אלא לפשט והינו להחריד הלבבות שיהזרו בתשובה (מהרש"א ברכות נט, א).

ברכת ברקים ורעמים (ברכות נה, א נט, א טושו"ע רכו)

על הברקים ועל הרעמים וכו' אומר בא"י אמ"ה "עושה מעשה בראשית", ואם ירצה יאמר בא"י אמ"ה ש"כוחו וגבורתו מלא עולם" (שו"ע רכו א), וכתב המשנ"ב (שם ס"ק ו), שהעולם נוהגים לברך על הברקים "עושה מעשה בראשית" ועל הרעמים "שכוחו וגבורתו".

מהו רעם מהו ברק

רעם: ברק חזק של אש שמבויק בענן והוא שובר חתיכות של ברד והקול של הברד הנשבר הוא הרעם (ברכות ס). **ברק:** אמר רבא ברקא היינו ברק ופירש רש"י לשון מבריק נהר.

על הברק הוא אומר "עושה מעשה בראשית",

כששומע הרעם מברך "שכוחו וגבורתו מלא עולם" ביאור הברכה: שמברך לקב"ה הנותן כוח לטבע להראות את כוח יוצר בראשית כדי שיראו מלפניו (משנ"ב רכו ס"ק ז). **הטעם בברכה זו מפני שהרעמים נראים ונמשכים בכל הארץ ובזה נראה כוחו וגבורתו בכל העולם (ערוה"ש רכו ב).**

הטעם שמברכים ברכה זו על הרעם

כיון שמהרעם נראה כוחו של הקב"ה יותר מזהברק (משנ"ב רכו ס"ק ח).

הטעם שאין מברכים עליו "שכוחו וגבורתו מלא עולם"

לפי שלא שייך לומר מלא עולם לפי שאין נראים בכל העולם משא"כ הרעם נשמע בכל העולם (באר היטב רכו א).

ראית אור הברק: אין צריך לראות את הברק עצמו דהיינו מראה האור שבעננים אלא מברך גם כשרואה את אור הברק שמבריק על פני הארץ, **והטעם:** לפי שגם בראיית האור אדם מתרגש ורואה בכך מעשה בראשית (הגרשו"א מנחת שלמה ח"ב ד ס"ק לד, שו"ת ציץ אליעזר חלק יב כא).

זמן הברכה: אין מברכים על ברק ורעם אלא סמוך להם בתוך כדי דיבור מהשמיעה או מהראייה, לאחר תוכ"ד אין מברכים (משנ"ב רכו ס"ק יב) **ויש אומרים:** שאחר תוך כדי דיבור יברך בלא שם ומלכות (קצות השולחן סימן סו יב).

עמידה בברכה

יש אומרים: שיכול לברך ברכת הרעמים והברקים בישיבה בברכת השבח הנאמרת בישיבה (פמ"ג משב"ז תלב א), **ויש נוהגים:** לעמוד ולברך (יעב"ץ בסידורו הלכות ברכת השחר), **והטעם:** מפני כבוד ה' הנאמר בברכה (יעב"ץ בספרו מור וקציעה ריש ס' ח).

הטעם שאין הברקים והרעמים באים יחד

במדרש תנחומא (וישלה ב) מובא שהברק יוצא אחר הרעם, **והטעם שאנו רואים תחילה את הברק:** משום שכוח הראייה גדול יותר ומהיר יותר מחוש השמיעה, ולכן רואים את הברקים קודם שאנו שומעים את הרעמים ומשום כך לפעמים

ברכת על ראית הקשת

הרואה הקשת אומר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם זוכר הברית [ו]נאמן בבריתו וקיים במאמרו" (טושו"ע רכט א).

קשת בענן: הקב"ה נשבע לנח אחר המבול שיותר לא יהיה מבול לשחת את הארץ וזאת על זה ברית ונתן סימן שמראה הקשת בענן יהיה במקום המבול.

ברכה בשם ומלכות: בטור ובשו"ע (רכט א) מובא לברך ברכת הקשת בשם ומלכות וכן כתב הכנסת הגדולה (שם) שיש לברך בשם ומלכות וכן נפסק.

הרי הקשת היא דבר טבעי מלהט השמש המכה בעננים ביום הגשם ומה הכוונה שהקשת היא אות ברית

ביאור: היערות דבש ועוד, הקשו מדוע מברכים על ראית הקשת, הרי הוא ענין טבעי שיוצרת קשת כאשר זורחת השמש מעל העננים עכורים מלאי מים היא יוצרת קשת, כמו השים צלוחית מלאה מים מול קרני השמש, ומדוע תקנו לברך ברכה בראיה זו, וביאר [על פי זוהרה] שיש ב' סוגי קשתות, אחת קשת שיש בה הרבה גוונים וזה דבר טבעי, הקשת השניה שהיא זכר לברית מראה תכלת לגמרי, והטעם שהמראה כתכלת: לפי שהתכלת מלשון כליה ר"ל והתכלת מראה שנתחייבו כביכול ישראל כליה.

והוסיף שצריך לימוד והבנה בין ב' סוגי הקשתות שהקשת המזכרת ברית באה לעורר בתשובה ולחדול מרע. ולפ"ז לענין ברכה אין לברך על הקשת הנראית לפנינו בגווניה שהרי לא נאמר על זה "זוכר הברית" (יערות דבש ח"א הרוש"י).

יש שכתבו שלדבריו יש לברך בלא שם ומלכות (בן איש חי פרשת עקב אות יז) והוסיף שאין דבריו הנדרשים בדרש כדאין לעקור מנהג ישראל תורה שנהגו לברך בשם ומלכות.

טעם אחר: הקשת המדוברת היא קשת שבאה ונעלמת מיד, אבל הקשת שנמצאת הרבה זמן איננה הקשת של הברית (עמק ברכה נח ט יד ד"ה ונראה).

טעם אחר: שהקשת לא היתה נראית אם היינו זכאים כי א"א לטבע הקשת אלא כשיורד המטר ביום והחמה זורחת ואילו היינו זכאים לא היה יורד מטר אלא בלילה בשעה שבני אדם בביתם כמו בליל שבת (רמ"א תורת העולה ח ב פרק ד).

טעם אחר: כיון שהקב"ה ידע מראש מעשיהם ופורענותם של בני אדם לכן ברא הקב"ה עוד מוששת ימי בראשית את הטבע שתייה קשת בהשקפות על המים (של"ה תורה שבכתב פרשת נח אות ה' בהג"ה).

ביאור ברכת "זוכר הברית"

הברית שזכרת הקב"ה עם נח שלא יבוא עוד מבול לעולם כמו שנאמר (בראשית ט יב טו) "ויאמר אלהים.. זאת אות הברית את קשת נתתי בענן", "וקיים במאמרו" אפילו שלא היה ברית כיון שאמר בדיבור שלא יהיה מבול לשחת הארץ ברוך הוא שמקיים מאמרו (משנ"ב רכט ס"ק ד בשם אבודרהם).

הטעם שמברך ב' ברכות "זוכר הברית" ו"נאמן בבריתו"

לפי שנחלקו בגמרא (ברכות נט, א) מאי מברך יש אומרים שיברך "זוכר הברית" תנא רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברקאי אומר שמברך "נאמן בבריתו וקיים במאמרו", אמר ר' פפא הילכך נימרינהו לתרוויהו "זוכר הברית" ו"נאמן בבריתו" (בא רכט א).

הטעם שאין מברכים "עושה מעשה בראשית" אף שהקשת נראה ביום שיש מימי בראשית בין השמשות (אבות פרק משנה ו). כיון שהראותה בעולם נתחדשה בזמן נח כשהקריב קרבנות לאחר שיצא מהתיבה וקודם לכן לא היתה נראת הקשת.

חיוב ברכה זו: אף אם יודע שיש קשת אין חיוב ללכת לראות הקשת כדי לברך וכל שכן כשנמצא באמצע התפילה או באמצע לימוד תורה (מקור חיים לבעל חוות יאיר בקיצור הלכות רכט), והטעם: משום שברכת הקשת היא מברכות הראיה שאין חיוב לצאת ולראותם כדי להתחייב לברך.

צורת הברכה להביט בה מעט קודם הברכה: קודם שמברך ברכת הקשת צריך לראותה וכן כתב בשו"ע (רכט א) "רואה ומברך", והטעם שכתוב לשון ראה ולא שייכט בה: לפי שאמרינן בחגיגה (טו, א) המביט בקשת עיניו כהות לכן רואהו ומברך (משנ"ב רכט ס"ק ה).

עמידה בברכה: יש אומרים: שאין צריך לעמוד בברכה זו ככל ברכות השבח שרשאי לברך בישיבה [חוץ מברכת הלבנה] (אבודרהם דיני ברכת השחר), יש שאומרים: שראוי להדר ולעמוד כשמברך על הקשת לחשיבות הברכה (עיין תשובות והנהגות ח"ג עו).

שיעור ראית הקשת לברכה

יש אומרים: שאין לברך אלא א"כ רואה את הקשת כחצי גורן עגולה, הטעם: מפני שהקשת שהראה הקב"ה לנח היתה עגולה כחצי גורן ורק על כמותה אפשר לברך (פירוש תוספת חכמים ברכות פרק ט משנה ב ד"ה הרואה) אבל כשרואה קשת אינו מברך עם שם ומלכות (תשובות והנהגות ח"ג סימן עז). ויש אומרים: שמברך אף אם רואה רק חלק מהקשת, והטעם: לפי שברכה זו אינה הודאה לה' על עצם ראית הקשת אלא הודאה לקב"ה על זכירת הברית שזכרת עם נח ובניו לבלתי הביא עוד מבול על הארץ וגם בראיה חלקית של הקשת יש להודות בכך (ברכת ה' פרק ד לה).

לא בירך בשעת ראיה ראשונה: לא בירך מיד בשעה שראה את הקשת יכול לברך כל זמן שהקשת נראית ויראה אותה בחטף קודם הברכה ויברך.

ברכה פעם ביום: ברכת הקשת מברך רק פעם אחת ביום כדין רעמים וברקים, אא"כ נתפזרו העבים ושוב התקדרו השמים ונראת הקשת שאז מברך שוב (ברכת הבית שער כט ט).

ברכה בתוך ל' יום: אם ראה את הקשת שוב בתוך ל' יום חוזר ומברך, והטעם: לפי שלא צריך ל' יום אלא בדבר שמברך על אותו דבר גופו כגון הרואה את הים הגדול ושוב חוזר ורואהו אבל הקשת שרואה ביום זה אינה הקשת שרואה ביום המחרת והוי דומיא דברקים ורעמים (משנ"ב רכט ס"ק ב, מחזיק ברכה רכט).

הסתכלות בקשת

ואסור להסתכל בה הרבה (טור רכט א) בשו"ע (שם) כתב שאסור להסתכל בה ביותר הגמרא בחגיגה (טו, א) אומרת המסתכל בקשת ראוי שלא יבוא לעולם, והטעם: לפי שלא חס על כבוד קונו שהמסתכל מהרהר בלבו שכביכול יש איזה דמות לבורא לפי שהקשת בדמות נראה כבוד ה' (הערוך ערך קשת).

המסתכל בקשת: המסתכל בה ביותר עיניו כהות (חגיגה טו, א באר היטב רכט ב בשם השל"ה).

להגיד לחברו שיש קשת

יש אומרים: שאין לומר לחברו שיש קשת, והטעם: דהוי מוציא דיבה כיון שכשייש קשת הוא סימן קללה שרוצה הקב"ה להביא מבול לעולם (משנ"ב רכט ס"ק א בשם חיי אדם כלל ס"ג ס"ד).

ויש אומרים: דטוב ונכון שישפר לחברו שנראית הקשת, והטעם: כדי שיראו אותה גם הם ויתעורר ליבם לתשובה אמיתית בראותם את הקשת, ועל ידי זה גם הם יתנו תודה וברכה לקב"ה שזוכר את ברית הקשת שזכרת עם נח (ספר ברית רבקה א"ח מערכת פ ערך קשת חגיגה ג עיני ספר הסידים סימן ה' (ה))

אמירת קדיש יתום

אמירת קדיש היא חסד של אמת שעושים עם המתים ויותר מכל החסדים שבעולם שעושה עם החיים, ובפרט שהבן מקיים בזה מצות כיבוד אב ואם שמחויב כעת לכבדו ביותר מבחיו (של"ה, צוואת רבי מאיר מווילנא נכד ר' אברהם אחי הגר"א).

קדיש יתום

קדיש יתום הוא קדיש שלם בלא תתקבל. זמן אמירתו: נאמר בשעת הלוויה, בעליה לקבר, ובאזכרה בנוסף לאמירת הקדיש בכל התפילות בשנת האבלות וביום השנה ולאחר לימוד הלכה ואגדה.

קדיש בתפילות

יתום אומר קדיש בקדישים שאינם מסדר התפילה, אחר "עלינו" שטעם אמירתו כיון שיש בו פסוקים (משנ"ב קלב ס"ק ז), אחר "שיר של יום", שטעם אמירתו כ"עלינו" מחמת הפסוקים שבו, וכן קדיש דרבנן אחר "קווה אל ה'" שטעם אמירתו כיון שנאמר בו ברייתא "ת"ח מרבים". בנוסח אשכנז אומרים גם אחרי אמירת הקרבנות [בתחילת התפילה] ואחרי "מומור שיר חנוכה הבית" לפני "ברוך שאמר".

קטן באמירת קדיש

אף יתום קטן אומר קדיש יתום (אמ"ר יור"ד ש"ע ה): קדישים שבתוך התפילה נתקנו כחלק מנוסח התפילה והם דברים שבקדושה הנאמרים בעשרה ובגדול, משא"כ הקדישים שבסוף התפילה שאינם חובה כשאר קדישים שבתפילה נאמרים על ידי קטן (שו"ת מהר"ה"ל חדשות סימן כט).

אמירת קדיש על אביו

מצווה המוטלת על היתומים לומר קדיש על אב ואם ולעשות נחת רוח לנשמות ומהרש"ל כתב שיש באמירת הקדיש מדין "ואהבת לרעך כמוך" (ש"ע ד"ס ס"ק ז).

חמשה חילוקים הם באמירת הקדיש

בן שבעה בן שלושים בן י"ב חודש ויום הפסקה [דהיינו כשפוסק לומר קדיש] ויאצ"ט

טעם שחילוקים הם: לפי מדת הדין המתוח וכיון שקדיש בא להגן על הנפטר לכן ז' ימים ראשונים צריך יותר רחמים וזכות, בל' יום צריך יותר רחמים מ"ב חודש, ויא"צ משום שבאותו יום איתרע מזלו של האבל (לבוש יור"ד תב"ב), טעם אחר: כדי שיהיה נחת רוח לאביו ולאמו להגן עליהם ולכפר לנפשם (כנסת יחזקאל ד"ה ואני מצעירי אות ב בשם הרמ"א), יום הפסקה נהגו לתת לו לומר את כל הקדישים והטעם: כיון שמפסיק מלומר קדיש חודש לפני היא"צ (עיין רמ"א יור"ד ש"ע ד) הרי שמוותר להם חודש ימים לכן נותנים לו זכות קדימה (מגן גיבורים קלב ד, לבוש מג"א).

הטעם באמירת קדיש במשך השנה

לפי שבאמירת הקדיש יש בה תועלת שמכניסו לגן עדן ולהעלותו מדרגה לדרגה (כל בו, בן איש חי פרשת ויחי ד).

מקור לאמירת הקדיש

מעשה בר"ע בהיותו מתבודד וחוזר על משנתו, פגש אדם אחד ערום ושחור כפחם רץ כמרוצת הסוס וחבילת עצים גדולה על כתפיו, גזר עליו ר"ע והעמידו, ושאלו על מעשיו במקום זה, ענה לו מת אנכי וכל יום פוקדים מלאכי החבלה הממונים עלי לחטוב עצים ושורפים אותי בהם, וכל כך למה מפני שעברתי על

מצוות התורה, א"ל ר"ע כלום שמעת מן הממונים עליך אם יש לך תקנה להיפטר מהפורעניות, א"ל שמעתי שהיו אומרים אלמלי היה למסכן זה בן שעומד בתוך הקהל ואומר קדיש וברכו את ה' והקהל עונים אחריו אמן ויהא שמייה רבה וברוך ה' המבורך מיד היו פוטרין אותי מן העונש, שאל אותו ר"ע על עירו ושער מקומו ולאחר חקירה ודרישה מצא ר"ע את בנו של אותו האיש שעודנו ערל, נטלו ר"ע ומל אותו והושיבו לפניו ללמוד תורה ולא היה מקבל תורה, עד שישב עליו ר"ע תענית מ' יום והתפלל עליו עד שיצא בת קול ואמרה נתקבלה תפילתך, והלך ולימדו תורה ק"ש וברכת המזון והעמידו בתוך הקהל ואמר קדיש וברכו וענו הקהל אחריו, ובא המת לר"ע בחלום ואמר לו רבי תנוח דעתך בגן עדן כשם שהנחת את דעתי והצלתי מדינה של גיהנום (מדרש תנחומא פרשת נח, מסכת כלה רבתי פרק ב, אור זרע הגדול ח"ב סוס"י ג, מחזור ויטרי ח"א סימן קמד ספר מנורת המאור נר א כלל א ח"ב פרק א).

מכאן נתפשט המנהג לומר קדיש על אביו כל שנה ראשונה שדנים אותו בגיהנום אם הוא רשע (מסכת סופרים ה פרק יט, רמ"א או"ח קלב ב, רמ"א לבוש ש"ע משנ"ב קלב ס"ק ז).

הטעם שהקדיש נבחר לעילוי הנשמה אף שלא נזכר שם כלל שיהיה תפילה עבור

נפש המת

כיון שאין מיתה בלי חטא ורובם מתים בשביל עון חילול השי"ת שלא יכופר עד שיומתו, וכשהקב"ה נפרע מן החוטא אז שמו של הקב"ה נתקדש שנאמר (יחזקאל לח) "ונשפטיתי וגו' ואח"כ "והתגדלתי והתקדשתי". ולכן עומד הבן של החוטא שמת ואומר לפני התיבה "יתגדל ויתקדש" כלומר מתנחם אני על מיתת אבי הואיל ושמו של אבי שבשמים מתגדל ומתקדש על ידי מיתתו ומיד מתכפר עון חילול השי"ת שעשה, [וזה דוגמת הנידונים בב"ד שהוצרכו בני משפחתו לבוא ולומר לב"ד יפה דנתם להורות שאין בליבם על ב"ד כלום].

וזה מה שמסיים "בחיכון ובימיכון" וכו' כלומר שאתם בית ישראל היהירו במעשיכם שלא תגרמו מיתה לנפשותיכם רק תחיו ביראת ה' יתברך (ספר עטרת זקנים כלל א אות א, בעל זקן אהרון).

רמז לאמירת קדיש מהתורה

מדברי בלעם (במדבר כד) "תמות נפשי מות ישר'ים" ר"ת יהא ש'מיה ר'בה מ'ברך. וכן מדכתיב (דברים כד) "ולא ימותו אבות על בנים" רמז כי האבות לא ימותו מיתת הנפש על ידי הבנים שיצילו את האבות (מהר"ה"ל בספר החיים, חפץ חיים בנתיבות התפילה).

מעלת הקדיש

הקדיש הוא אינו תפילה שמתפלל הבן על אביו שיעלהו משאול אלא זכות המצווה לאב שאחד מיוצאי חלציו מקדש את ה' הגדול והנורא לעיני כל העדה (ספר בנימין זאב ש"ע).

צורת אמירתו: האומר קדיש על אביו או אמו צריך לומר בכונה רבה, ועיקר הקדיש הוא "יהא שמייה רבה" ובוה עושה נחת רוח לאביו ולאמו (קב הישר ש"ע).

קדיש בשבת

אף שאין ניגשים לעמוד בשבתות ויו"ט כיון שהגיהנום שובת בשבת, מ"מ אומרים קדיש (רמ"א יור"ד ש"ע ד), הטעם: לפי שאמירת הקדיש מפני שהיא מצילה מדינה של גהנום בלבד, אלא יש בה עוד תועלת והיא להכניסו לגן עדן ולהעלותו ממדרגה למדרגה ולכן יש לאומרו גם בשבת ויו"ט (בא"ח פרשת ויחי ד).

טעם אחר: לפי שצריך הקדיש בשביל הימים של אח"כ (בדי השולחן ש"ע קב הישר ע"פ כנה"ג בתשובה נחלת שבעה סימן עג ע"ש).

יש אומרים כשהעולה אחרון או שלישי [בימות החול] יש לו יארצייט או שהוא אבל תוך י"ב חודש הוא זוכה בקדיש (שו"ת מהר"ם מבריסק חלק א סימן קיח ס"ק א, שערי אפרים שער י אות ט, מטה אפרים דיני קדיש יתום שער ג אות א).

ויש אומרים: שהקדיש שייך לאבלים ולכן אף אם לא עלה היתום שלישי או אחרון הוא אומר קדיש זה (שו"ת מהר"ם מבריסק שם אלף המגן דיני קדיש יתום ס"ק ג שו"ת הרשב"ץ חלק ג סימן קעא).

ויש אומרים: שהקדיש שייך לבעל קורא או לחזן הכנסת (עיין טור או"ח קמט שכתב ולאחר שגמר קריאת הספר אומר ש"צ קדיש ומחזיר הספר).

ויש אומרים: שקדיש זה שייך לאותם הנשמות שאין להם מי שיאמר עליהם קדיש ולכן אין לאבל לומר קדיש זה ולהתכונן בעד נשמת מי שהוא אומר עליו (הגרשו"א הליכות שלמה ח"א פרק יב דבר הלכה אות לה).

אמירת הקדיש יחד

במעלה אמירתו ביחד

מנהג אשכנז מעולם הוא שרק אחד אומר קדיש יתום דהוי כשליח ציבור (עיין מג"א או"ח קכה א שכתב האומר קדיש הוא כש"ץ) שאין שנים אומרים ביחד, וכן מוכח מדיני הקדימה (ביאור הלכה ריש סימן קלב בחיבור הנקרא "קונטרס מאמר קדישין, עיין שו"ע יור"ד שעו ב נושא כלים שם שדנו בדיני קדימה) בקדיש דאין שנים אומרים יחד (שו"ת חת"ס או"ח קנט) וקדיש אחד עולה לכמה מתים ופעם זה יאמר בשביל כולם ופעם זה יאמר בשביל כולם (רמ"א יור"ד שעו שקדיש שאחד יכול לומר קדיש בעד כל מתי ישראל, וכן הביא בכה"ח או"ח נה כט, גשר החיים י אות טו).

טעם אחר: משום דתרי קולי לא משתמע (שו"ת בני ציון קכב, קיצור שולחן ערוך כו יח, חזו"א דינים והנהגות לרבינו החזו"א).

טעם אחר: לפי שעיקר הזכיה שמזכה אבותיו באמירת הקדיש אינה באמירה שלו, אלא בכמה שמזכה הציבור שעונים אחריו "אמן", ויהא שמיה רבה, ועל ידי זה נהיה סרסור לציבור ומזכה לאבותיו.

וכשאומרים יחד אף שכולם אומרים יחד אבל הגורם אינו אלא אחד מהם והשני הוא מעין מסייע שאין בו ממש, וא"כ כל אחד יחטוף שיהא הוא הראשון ושהציבור יענה אחריו ולא אחר חבריו, ולכן יפה מנהג אשכנז שכל אחד אומר בנפרד (חת"ס יור"ד סימן שמה).

מנהג הספרדים וכן נהוג היום בהרבה מקהילות אשכנז שאומרים ביחד, והטעם: כדי למנוע מריבות ומחלוקות שהתעוררו בקהילות ישראל בין האבלים בעניינים אלו (פתחי תשובה מבאי בשם "דברי האגרת שהוא תיקן לומר קדיש ביחד, וכן בקצו"ש בשמו, מהר"ץ מינ"ץ, יעב"ץ בסידור אחר עלינו אות ב, ליקוטי מגדים ס' נה).

תקנת רע"א: בהנהגות ותקנות של רע"א (ח"ה אות ה) מובא בחודש אב שנת תקצ"א החל הנגף והיו הרבה אבלים לאמירת קדיש ותקנתו שהאבלים יאמרו יחד הקדישים וככה היה במשך שנה תמימה וככלות השנה שסר החולי תקנתו שלא יאמרו יחד זולת בכל יום פעם אחת, דהיינו תפילת קדיש שלאחר תפילת שחרית יאמרו האבלים יחד, אבל לא שארי הקדישים והסיבה שעל ידי זה לא ימצא אופן שיהיה האבל נמנע מלומר קדיש פעם אחת בכל יום [משמע מדבריו שעיקר הדין לומר כל אחד בנפרד ורק מחמת החשש שלא יגידו קדיש אומרים ביחד].

הטעם שלא חששו הספרדים לתרי קולי לא משתמע

לפי שהספרדים כל תפילתם היא במקלות בקול שווה בלי איחור ומיהור ואחרי שרגילים בזה גם כשיאמרו קדיש ביחד נשמע קולם, כדאמרינן במגילה (כא, ב) דתרי קולי לא משתמע מ"מ בהלל ובמגילה אפילו עשרה קוראים כיון

דחביבא וכו' הרי שאפשר לשמוע כמה קולות אי יהיבי דעתיה, ובוזה רגילים בני ספרד מה שא"כ בני אשכנז שאין מתפללים וקוראים בקול, וכשהרבה מתפללים יחד א"א לשמוע ולכוון אין לומר ביחד (שו"ת בני ציון סימן קכב).

צורת האמירה ביחד

כשאומרים יחד יש להקפיד שיאמרו כולם ביחד ולא ימהר אחד יותר מחבריו (קיצור שולחן ערוך כו יח, הגרי"א הענקין בספר עדות לישראל, שו"ת בני ציון קכב), ומטעם זה יש שנהגו שאומרים כולם ליד הבימה (שו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן טו ענף ב אות ו).

דיני ענית קדיש שאחד מקדים לחבריו

אם מסיים בתכו"ד יענה עם הראשון ויעלה לכולם או ימתין לשני. **ואם יש הפסק ביניהם** יענה על כל אחד ואחד (שו"ת הלכות קמנות חלק ב סימן מז, משנ"ב נה ס"ק ד).

הפסקת הקדיש

אף שכל דיני האבילות נוהגים י"ב חודש בשלימות מ"מ המנהג שאין הבנים אומרים קדיש יתום [ולא עוברים לפני התיבה] אלא י"א חודש.

הטעם: לפי שמשך זמן הדינים בגיהנום הוא ב"ב חודש, וכדי שלא יראה שעושה את אביו רשע ממש מהנידונים עד אחר י"ב חודש, מפסיקים לומר קדיש אחר י"א חודש (עיין רמ"א יור"ד שעו ד).

דעת האר"י: דעת האר"י שהקדיש מועיל לעלית נשמה בגן עדן עצמו ממדרגה למדרגה ולכן יאמר י"ב חודש הקדיש, וכדי שלא להחזיקם כרשעים, סגי להפסיק יום אחד מהי"ב חודש ומפני המון שלא יאמרו אביו ואמו רשעים יחסיר שבוע (שיורי ברכה שעו).

קדיש דרבנן אחר י"א חודש

יש אומרים: שקדיש דרבנן יכול לומר גם אחר י"א חודש, (תשובת רב פעלים ח"ד ס' לב, גשר החיים פרק ל אות ג), **והטעם:** לפי שקדיש זה יכול לאומרו אף מי שאינו אבל ולכן כשאומרו האבל אינו עושה לאביו רשע (גשר החיים שם).

ויש אומרים: שאין לומר אף קדיש דרבנן, **והטעם:** מכיון שהוי דבר שבפרסאי אין לו לומר (אבן יעקב סימן מט בשם שו"ת מהרש"ג ח"א"ו ח סימן נב).

האומר קדיש שמגיע לחבריו לא הועיל לעצמו כלום ולא הפסיד לחברו (שו"ת חת"ס יור"ד סימן שמה, בשם הגאון שב יעקב).

לריב על הקדיש

אין לריב בשביל אמירת קדיש יתום כי לא לצדקה יחשב (צוואת רבי מאיר מוילנא).

נהגו שמי שיש לו אב אינו אומר קדיש יתום

והטעם: שמא אביו או אמו יקפידו משום "אל תפתח פה לשטן" ויאמרו להמיתנו אתה אומר (לבוש).

אמירת קדיש על אמו כשאביו חי

נהגו לומר קדיש אחר האם אף שאביו חי ואינו יכול למחות בידו שלא לומר קדיש (רמ"א יור"ד שעו ב בשם הב"י), **והטעם** שאין יכול למחות בידו: מפני שעובר על "ואהבת לרעך כמוך" (יש"ש פ"ק דקידושין סימן ט).

טעם אחר: כיון שנהגו מאבותינו הקדושים לומר קדיש מעובדא דר"ע שמורה ממנו שהוא זכות ומניח נפשים של שוכני עפר, הרי הוא כאילו אומר לבנו שלא יעשה דבר שהוא מדברי סופרים שאין שומעים לאב בכה"ג.